

Стадник Н.П., Онишко С.В.

ДЕЯКІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто вплив деяких чинників, що стримують процес розвитку недержавних пенсійних фондів і можливі заходи щодо підвищення ефективності їх діяльності.

Ключові слова: *недержавне пенсійне страхування, недержавний пенсійний фонд, пенсія, вкладення, інвестиції, прибуток.*

Стадник Н.П., Онишко С.В.

НЕКОТОРЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрено влияние некоторых факторов, сдерживающих процесс развития негосударственных пенсионных фондов и возможные меры повышения эффективности их деятельности.

Ключевые слова: *негосударственное пенсионное страхование, негосударственный пенсионный фонд, пенсия, вложения, инвестиции, прибыль.*

Onyshko S.V., Stadnyk N.P.

SOME PROSPECTS OF ENSURING EFFECTIVENESS OF NON-STATE PENSION FUNDS IN UKRAINE

In article influence of some factors constraining development of non-state pension funds and possible steps to increase efficiency of their activity are considered.

Keywords: *private pension insurance, private pension fund, pension, assets, investments, profit.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день пенсійне забезпечення є базовою і однією з найважливіших соціальних державних гарантій і умов стабільного розвитку суспільства, оскільки безпосередньо стосується інтересів непрацездатного населення, і опосередковано – практично всього населення. Проте в сучасних ринкових умовах обов'язковою також є самотійна турбота про майбутнє забезпечення старості, зокрема шляхом участі в системі недержавного пенсійного забезпечення, що актуалізує проблеми, пов'язані з його організацією та реалізацією на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці недержавного пенсійного забезпечення та діяльності недержавних пенсійних фондів присвятили

свої роботи багато вчених, зокрема Ю. Вітка, М. Демченко, Г. Козак, Д. Леонов, Д. Третяк, С. Черкасова, А. Федоренко, О. Шабанова та інші науковці. Разом із тим існує ціла низка питань у сфері недержавного пенсійного забезпечення, що залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується як виконання ними своїх безпосередніх функцій, так і ролі в реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики

Мета статті. На основі узагальнення чинників, що здійснюють негативний вплив на діяльність недержавних пенсійних фондів окреслити можливі заходи щодо перспектив їхнього розвитку та ефективності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні очевидно, що формування ефективної системи пенсійного страхування неможливе без розвитку недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ), а тому багато сподівань щодо розв'язання проблем вирішення наступаючої вітчизняної пенсійної кризи фахівці у галузі пенсійного забезпечення пов'язують саме з розбудовою в Україні системи недержавного пенсійного забезпечення.[1]

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»[2], даний вид діяльності здійснюється недержавними пенсійними фондами, страховими організаціями та банківськими установами.

Основу недержавної системи пенсійного забезпечення складають недержавні пенсійні фонди (НПФ). В основу їх діяльності покладено здійснення недержавного пенсійного забезпечення з максимальними гарантіями зберігання пенсійних заощаджень. З цією метою законом передбачено чіткий механізм диверсифікації управління пенсійними ресурсами, а саме:

- забезпечення збору пенсійних внесків, облік пенсійних заощаджень, а також розрахунок і забезпечення пенсійних виплат, які здійснюються адміністраторами НПФ;
- інвестування пенсійних заощаджень, яке здійснюється компанією з управління активами, що діє відповідно до затвердженої інвестиційної декларації в межах чинного законодавства;
- пенсійні заощадження зберігаються в банку, який не може використовувати

вати їх як кредитні ресурси і включати в ліквідаційну масу у випадку визнання банку банкрутом або у випадку його ліквідації. [2]

Не важко помітити із наведеного, що саме недержавні пенсійні фонди із усіх суб'єктів НПЗ мають, найбільшу зорієнтованість на роботу із населенням, адже націлені на залучення заощаджень громадян до фінансування розвитку національної економіки.

Відповідно до Закону про НПЗ недержавним пенсійним фондом є юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законом порядку. При цьому недержавне пенсійне забезпечення є для пенсійних фондів виключним видом діяльності. Весь отриманий фондом інвестиційний дохід розподіляється лише між його учасниками.

Недержавні пенсійні фонди в Україні розпочали свою діяльність у 2004 році. У своїй роботі кожен фонд пов'язаний з компанією з управління пенсійним фондом, компанією з управління пенсійними активами, банком–зберігачем. Згідно із законодавством недержавний пенсійний фонд не може бути проголошений банкрутом та ліквідований за законодавством про банкрутство. [4]

Станом на 31.12.2015 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 76 недержавних пенсійних фондів, з них 51 відкритий, 8 корпоративних і 7 професійних НПФ, зареєстрованих у 9 регіонах України. Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 57, або 75,0% від загальної кількості зареєстрованих НПФ. [5]

Пенсійні накопичення учасника НПФ формуються за рахунок пенсійних внесків, сплачених самим учасником, його роботодавцем або членами сім'ї, та інвестиційного доходу, отриманого в результаті інвестування коштів. Усі кошти, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду (пенсійні внески та інвестиційний

дохід), є власністю учасника НПФ незалежно від того, хто платив внески – сам учасник, його роботодавець або родичі. Тому ніхто інший, крім учасника, не може розпоряджатися цими коштами. Пенсійні кошти учасника можуть успадковуватись його спадкоємцями.[6]

Розмір пенсійних виплат з НПФ визначається, виходячи з суми накопичених коштів учасника, яка залежить від розміру пенсійних внесків, терміну їх накопичення та розподіленого інвестиційного доходу.[2]

Окрім власне завдань пенсійного забезпечення механізм руху грошових потоків в пенсійній системі через НПФ відіграє ключову роль також у формуванні інвестиційних ресурсів для внутрішнього економічного розвитку країни. Запроваджувана пенсійна система повинна перерозподілити рух грошових потоків таким чином, щоб сформувати основні виплати та внески через другий та третій рівні.[7]

Наразі недержавні пенсійні фонди є новими фінансовими інституціями для переважної більшості населення України. Проте фахівці прогнозують, що НПФ стануть популярними вже найближчим часом, оскільки при здійсненні НПЗ вони мають істотні переваги перед іншими фінансовими установами, які надають аналогічні послуги. Серед них Дж. Фрідман зазначає наступні:

- розмір майбутньої пенсії дорівнює сумі внесків до НПФ та інвестиційного доходу;
- НПФ розподіляє усю суму інвестиційного доходу;
- НПФ практично не може стати банкрутом, оскільки законодавством передбачена заборона конфіскації пенсійних активів;
- для НПФ передбачено податкові пільги;
- НПФ повинні розміщувати активи у різних фінансових інструментах, завдяки чому мінімізуються ризики внаслідок розподілу коштів між великою кількістю інвестиційних інструментів;
- НПФ не вимагає значної суми для здійснення першого внеску, тобто внески можуть здійснюватися невеликими періодичними платежами та за деяких обставин допускається їх тимчасове припинення.[15]

За даними Української Асоціації Інвестиційного Бізнесу завдяки НПФ роботодавці та їх працівники можуть мати ряд переваг та можливостей, що узагальнено представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Переваги та можливості НПФ для роботодавців та їх працівників

Для працівника	Для роботодавця
<ul style="list-style-type: none"> – можливість отримати додаткову пенсію, яка за розміром може значно перевищувати пенсію з солідарної системи, – формувати свої пенсійні накопичення не за рахунок власних коштів, а за рахунок пенсійних внесків, що сплачуватимуться до НПФ за рахунок інших осіб (зокрема, роботодавця), – якщо пенсійні внески здійснюються роботодавцем, їх можна вважати додатковою оплатою праці, крім заробітної плати, – самостійно впливати на розмір своїх пенсійних накопичень шляхом самостійного здійснення пенсійних внесків, – можливість перерозподілити дохід в середині родини з оптимізацією сплати податку на доходи фізичних осіб шляхом здійснення пенсійних виплат на користь свого подружжя, дітей, батьків. 	<ul style="list-style-type: none"> – розширює та посилює систему соц. захисту працівників підприємств, – створює для працівників підприємства можливість отримати додаткову пенсію, – посилює позитивний імідж роботодавця, – є додатковим стимулом для роботи на такому підприємстві, – пропозиція різноманітних умов ПЗ є інструментом управління кадрами та може слугувати перевагою у випадку конкуренції на ринку робочої сили, – створює довгостроковий інвестиційний ресурс у формі пенсійних активів, що можна використовувати відповідно до вимог законодавства на задоволення інвестиційних потреб підприємства, – дозволяє оптимізувати витрати на оплату праці (пенсійні внески у встановленому законодавством обсязі дозволено відносити на валові витрати, а саме до 15% нарахованої зарплати на кожного працівника).

Джерело: складено на основі [8]

Водночас, фактично до прийняття Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»[2], що набрав чинності лише 01.01.2004р., практично не було прямих законодавчих актів, що мали прямий вплив на роботу даних інститутів. Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України до первинної бази недержавних пенсійних фондів було занесено лише 55 організацій, які зареєстровані як недержавні пенсійні фонди, проте фактично діяли лише 22 фонди. [9]

Однак, першими кроками на шляху до пенсійної реформи слід вважати прийняття Концепції соціального забезпечення, схваленої Постановою Верховної Ради України від 21.12.1993 р., яка передбачила нові засади побудови системи соціального забезпечення ринкового типу та стала основою реформи у цій сфері.

Запровадження пенсійної реформи в Україні було започатковане підписанням Президентом України Указу «Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні»[11] (1998 р.), а також Посланням Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України «Про основні напрями пенсійного забезпечення населення України»[12] (2001 р.).

У 2003 р. прийняті базові закони щодо нової системи пенсійного забезпечення – «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»[13] та «Про недержавне пенсійне забезпечення»[2]. У 2009 р. утворено Комісію з питань здійснення пенсійного реформування, за результатами діяльності якої розроблена Концепція подальшого проведення пенсійної реформи.

На сьогодні діяльність із недержавного пенсійного забезпечення регулюється понад 30 законами, тому актуальним є питання систематизації пенсійного законодавства, вироблення єдиних методологічних підходів до правового режиму у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Діяльність недержавних пенсійних фондів, їх вплив на економічні процеси не можна оцінити однозначно. Періодичні кризи, що охоплюють окремі національні ринки і світову економіку в цілому, як правило, проявляються як диспропорції у розвитку фінансової системи, невіддільні від недоліків й у діяльності недержавних пенсійних фондів. Зокрема, остання глобальна економічна криза вкотре засвідчила існування реальних загроз для економіки за умови недостатньої ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів та їх регулювання.[14]

Основними показниками діяльності НПФ можуть слугувати вартість активів фонду, дохідність, розмір внесків, кількість учасників. Так, станом на 12.02.2015 за критерієм вартості активів лідирують наступні НПФ: Емерит–Україна – 97970,71 тис. грн., ВСІ – 36647,46 тис. грн., ОТП Пенсія – 29762,92 тис. грн. Щодо дохідність НПФ за останній рік спостерігається наступна ситуація : ВСІ – 50,23%, Покрова – 40,68%, Моя пенсія – 29,51%, ОТП Пенсія – 29,35%.

За розміром внесків учасників НПФ першими є : ОТП Пенсія – 18604,1 тис. грн., Соціальна перспектива – 14351,25 тис. грн., АРТА – 8064, 5 тис. грн., Хрещатик– 7926,56 тис. грн., Моя пенсія – 3384,9 тис. грн.[16] За кількістю учасників явну перевагу має НПФ «Магістраль», який налічує понад 300 тис. вкладників, з яких 326 482 – фізичні особи, а також 223 – компанії, які застрахували своїх працівників.[17] У загальному підсумку, наведені показники щодо функціонування НПФ свідчать про підвищення довіри та зростання популярності цих фінансових закладів. Проте в процесі управління фінансовими ресурсами НПФ найбільш важливим виступає етап їх розподілу та використання в інвестиційній діяльності. Саме ефективність інвестування пенсійних активів є визначальним фактором успішності кожного НПФ.

Найбільш популярними напрямками інвестування у більшості випадків залишаються банківські депозити та державні і муніципальні облигації – тобто низькоризиковані активи зі стабільним рівнем доходу. Причинами такої ситуації вважають, з однієї сторони, недостатній рівень розвитку НПФ, оскільки незначний обсяг активів більшості НПФ перешкоджає реалізації ефективної інвестиційної стратегії, а з іншої – незадовільний стан фондового ринку та недостатність на ньому інвестиційно привабливих та надійних фінансових інструментів.[18]

Хоча недержавні пенсійні фонди протягом останніх п'яти років демонструють високу динаміку зростання на вітчизняному фінансовому ринку, разом з тим у процесі їх діяльності виявились певні ознаки, які

вказують на нерівномірність та неоднозначність параметрів розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення і можуть становити суттєві ризики ефективній діяльності НПФ у майбутньому.[19]

Першочерговим завданням діяльності уряду на 2016 рік визнано реформування пенсійної та пільгової системи в Україні, адже попередній рік ознаменувався не лише політичною, але й економічною кризою. Тому для стабілізації ситуації уряд змушений був запровадити низку радикальних, а подекуди – болючих реформ для населення. Насамперед, це стосується соціальних та пенсійних виплат, а саме: скасування спеціальних пенсій, оподаткування високих пенсійних виплат та перехід на єдину систему нарахування пенсій. В той же час, програмою діяльності уряду на перспективу затверджено низку заходів, спрямованих на перехід до справедливої системи пенсійного забезпечення – накопичувальної, яка успішно використовується в економічно розвинених країнах світу.

У межах реалізації затвердженої програми на найближчі два роки у сфері регулювання соціальної та економічної політики передбачено поступовий перехід до єдиної системи нарахування пенсійних виплат, їх оподаткування та скасування спеціальних пенсій.[20]

У таких умовах розвиток ефективного функціонування НПФ в Україні набуває особливого значення. Проте він ускладнюється з огляду на наявність суттєвих проблем, що стосуються різних сторін їх роботи. Серед них наступні:

1. залучення нових учасників. Ця сторона діяльності НПФ характеризується низьким рівнем участі населення та юридичних осіб внаслідок їх фінансової неспроможності, необізнаності, недовіри до НПФ та неефективності існуючої мотиваційної системи; інвестування пенсійних активів. Розвитку цієї діяльності перешкоджають незадовільний рівень розвитку фондового ринку, відсутність інвестиційно привабливих та надійних фінансових інструментів на ньому;

3. здійснення пенсійних виплат ускладнюється розмежуванням функцій виплати довічної пенсії, недосконалим механізмом оподаткування пенсійних виплат;

4. здійснення контролю за результатами діяльності обумовлена неефективністю системи державного регулювання НПФ.

Пошук шляхів вирішення цих проблем фахівцями розцінюється як передумова успішного функціонування системи НПЗ загалом. [21]

На нашу думку, ключовим фактором розвитку добровільного пенсійного страхування є створення дієвої мотиваційної системи для його основних учасників. Сьогодні розвиток НПФ відбувається в основному за рахунок корпоративного сегмента вкладників, за рахунок якого сплачено 96% пенсійних внесків. Можна припустити, що, зважаючи на фінансові можливості та песимістичні настрої серед українських громадян, така тенденція буде продовжуватися. Саме тому основна увага держави має бути спрямована на формування сприятливого середовища та створення системи пільг і стимулів для вкладників – юридичних осіб.

Одним із стримуючих факторів ефективної діяльності системи НПЗ є його непопулярність серед пересічних громадян. Аналіз причин такої ситуації дозволив запропонувати такі шляхи їх вирішення, що вже апробовані зарубіжною практикою [21]:

1. для переборення необізнаності громадян з можливостями НПЗ запровадити – проведення державних програм інформування населення щодо можливостей додаткового пенсійного страхування з акцентом на його основних перевагах. Здійснювати це слід через канали телебачення, пресу, установи ПФУ, а також приватні фінансові структури, що користуються довірою громадян;

2. враховуючи низький рівень фінансової спроможності участі в НПФ, важливим є започаткування практики співфінансування пенсійних внесків роботодавцем та працівником з ініціативи останнього;

3. для підвищення довіри громадян до НПФ посилити систему захисту пенсійних накопичень за рахунок надання додаткових гарантій, а також проведення роз'яснювально–просвітницької роботи з даного питання серед населення;

4. у зв'язку з неможливістю вилучення коштів до моменту настання пенсійного віку надати право фізичним особам-вкладникам на отримання кредитів за пільговими ставками у державних банках на навчання дітей за рахунок бюджетних коштів, а також на вилучення частини коштів для оплати медичних послуг, сплати внесків для купівлі будинку (квартири) тощо.

Слід погодитися також з пропозицією щодо надання учасникам НПФ права на достроковий вихід на пенсію з обов'язкової накопичувальної та навіть солідарної пенсійної системи за умови достатності суми пенсійних накопичень. Це дозволить узгодити визначення пенсійного віку з існуванням трьох рівнів пенсійної системи.

У контексті впровадження другого рівня пенсійної системи вважаємо доцільною апробацію даного підходу на рівні НПФ на добровільній основі, що дозволить не лише забезпечити пенсійні активи учасників, але й посилить їх участь у процесі управління власним пенсійним портфелем.

Висновки. Таким чином, інституціональне регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів може будуватися з урахуванням міжнародного досвіду, проте з врахуванням особливостей інституціонального середовища України: недовіру до влади, високі соціальні очікування населення, нерозвиненість ринкових інструментів, зокрема фінансових. В умовах жорсткого дефіциту державних ресурсів важливо зосередитися на лібералізації ринкових засад формування і діяльності недержавних пенсійних установ, однак й не слід відмовлятися від соціальної спрямованості суспільних фондів держави.

Список використаних джерел

1. Інформаційно–аналітичний огляд Дирекції Інституту розвитку економіки країни «Якою стає пенсійна система України» [Електронний

ресурс] // Інститут розвитку економіки країни [сайт]. – Режим доступу: <http://ireu.org.ua/> – Назва з екрана.

2. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України (від 09.07.03 р. №1057/IV) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15> – Назва з екрана.

3. Третяк Д.Д. Суперечності розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні [текст] / Д.Третяк // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2014. – № 154. – 91 с.

4. Демченко М.В. Особливості розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні [текст] / М.В.Демченко// Формування ринкових відносин в Україні – 2014. – №6 (157). – 240 с.

5. Перелік НПФ, унесених до Державного реєстру фінансових установ[Електронний ресурс] // Нацкомфінпослуг: [сайт] – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/derzhavniy-reestr.html> – Назва з екрана

6. Базові принципи НПЗ [Електронний ресурс] // Пенсійна реформа в Україні [сайт]. – Режим доступу: <http://pension.kiev.ua/> – Назва з екрана.

7. Легеза Н.Е. Перспективні напрямки вдосконалення функціонування системи недержавного пенсійного страхування в Україні [текст] /Н.Е.Легеза // Науковий вісник Ужгородського університету – 2014. – 183 с.

8. Недержавні пенсійні фонди (НПФ) [Електронний ресурс] // Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу : [сайт]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_npf/27612.html – Назва з екрану

9. Базові принципи НПЗ [Електронний ресурс] // Пенсійна реформа в Україні [сайт]. – Режим доступу: <http://pension.kiev.ua/> – Назва з екрана.

10. Концепція соціального забезпечення населення України : Постанова Верховної Ради України (від 21 грудня 1993 року №3758–XII) [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>

11. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні: Указ Президента України від 13 квітня 1998 р. № 291/98 // Офіційний вісник України, 1998.— № 15,— Ст. 569.

12. Про основні напрями пенсійного забезпечення населення України: Послання Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України (від 14.12.2001 № 583–р) [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/583-2001-%D1%80> – Назва з екрана.

13. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058–IV [Електронний ресурс] //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 49–51, ст.376 [із змінами

та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> – Назва з екрана.

14. Талько М.О. Діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні [текст] / М.О.Талько //Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 1. – 52 с.

15. OECD Economic Outlook // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oecd.org – Назва з екрана.

16. Все о накопительных пенсионных фондах (НПФ) в Украине [Електронний ресурс] // Все о финансах и инвестициях : [сайт].– Режим доступу: <http://investfunds.ua/company/npf/> – Назва з екрана.

17. Показники діяльності фонду станом на 11.02.2015 [Електронний ресурс]// Адміністратор пенсійного фонду «Центр персоніфікованого обліку»: [сайт].– Режим доступу: <http://acpo.com.ua/index.php> . – Назва з екрана.

18. Кириленко О. Управління фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів [текст] / О.Кириленко, Г.Козак //Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 4. – С. 10

19. Стадниченко Т. Основні напрями інвестування коштів недержавних пенсійних фондів [текст] / Т.Стадниченко// Вісник Національної академії державного управління – 2012.– № 19. – 186 с.

20. Сиводід, Є. О. Застосування єдиної системи нарахування пенсійних виплат [текст] / Євгенія Олександрівна Сиводід // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 18. – № 2. – С. 49

21. Козак Г.І. Шляхи оптимізації функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні [текст] / Г.І.Козак// Світ фінансів. – 2014. – № 2. – С. 100.

Онишко Сергій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансових ринків;

Стадник Наталія Петрівна – студентка групи ФМДз-15-1